

Moedertaaldidactiek als wetenschap

0.

In de volgende paragrafen reageer ik op de inleiding van S. ten Brinke op de studiedag van de VDN van 30 november 1985 en op zijn stuk in Spiegel (Ten Brinke 1985). Het is de verdienste van Ten Brinke de collega's in de moedertaaldidactiek ertoe aangezet te hebben te reflecteren op de aard van het vak temidden van andere, in academisch kringen meer respectabele, disciplines. Terwille van de duidelijkheid zal ik de grote lijnen van Ten Brinkes betoog volgen.

1.

Ten Brinkes eerste vraag luidt: "Aan welke voorwaarden moet de wetenschappelijke moedertaaldidactiek hebben voldaan en moet zij blijven voldoen, om als volgroeid beschouwd te kunnen worden?" En Ten Brinke stelt dat een volgroeide moedertaaldidactiek haar werkterrein en haar aard (met name: interdisciplinair of niet?) heeft bepaald.

1.1

Een eerste, een beetje flauwe, opmerking is dat geen enkele wetenschap volgroeid is. De kwalificatie 'volgroeid' lijkt me dus overbodig.

1.2

Een belangrijker punt betreft de omschrijving die zowel Ten Brinke als Schut (1982) geven van de taak van de wetenschappelijke moedertaaldidactiek. Daar heb ik wat bedenkingen bij.

Ten Brinke en Schut noemen drie taken: theorievorming, ontwikkeling en praktische training.

De derde taak, de praktische opleiding van leerkrachten, lijkt me hier niet op zijn plaats. Als men mij zou zeggen dat de taak van de wetenschappelijke beoefening van de wiskunde, de biologie of de taalkunde, is aanstaande wiskundigen, biologen, of taalkundigen op te leiden, dan zou ik mijn ogen wijd open sperren. Bij elke wetenschap kunnen we immers schoolvorming vaststellen, maar die schoolvorming lijkt me niet zozeer een taak van zo'n wetenschap te zijn, als wel een *corrolarium*, zij het dat het feitelijke belang daarvan niet onderschat moet worden. Overigens wordt de moedertaal didactiek ook beoefend door mensen of instellingen die niet direct leraren opleiden.

1.3

De taak van de wetenschappelijke moedertaal didactiek zou ik dus willen beperken tot: theorievorming over en ontwikkeling van de didactiek van het moedertaal onderwijs.

Ten Brinke wil dat laatste nuanceren tot "de didactiek van het *systematisch* moedertaal onderwijs binnen en buiten het schoolvak 'Taal' of 'Nederlands'".

De kwalificatie 'systematisch' vind ik niet zo gelukkig. Het gaat m.i. veeleer om *doelbewust georganiseerd* onderwijs in taal - het kan dan nog al dan niet systematisch zijn. Dat laatste is een kwestie van keuze van leer- of onderwijsstrategie.

En verder vind ik het niet zo vanzelfsprekend om het leren van taal buiten het schoolvak taal zonder meer tot de moedertaal didactiek te rekenen. Ten Brinke heeft zelf (Ten Brinke 1976) uitdrukkelijk aandacht gevraagd voor het feit dat heel veel taalleren op school plaats vindt niet in de lessen Nederlands, maar tijdens andere schoolvakken, al dan niet incidenteel. De manier waarop de vraag beantwoord wordt of deze vorm van taalleren al dan niet tot het domein van de moedertaal didactiek behoort, heeft consequenties zowel voor de wetenschappelijke beoefening van de moedertaal didactiek als voor de concrete organisatie van het onderwijs. Daarom denk ik dat we moeten beginnen met die vraag te stellen, in plaats van ze al bij voorbaat als beantwoord te beschouwen.

1.4

Ten Brinke heeft principieel gelijk als hij stelt dat onderwijstaalkunde geen subdiscipline kan zijn van de taalonderwijskunde. Louter taalkundig bekeken betekent het woord onderwijstaalkunde een soort van taalkunde, en taalonderwijskunde een soort van onderwijskunde.

Alleen weet ik niet goed of Ten Brinkes uitspraak zo belangrijk is. Moet het onderzoek van b.v. Wesdorp c.s. aan het Amsterdamse SCO, of van de mensen die door Ten Brinke in zijn artikel genoemd

worden (Blok & De Gloppe, Schut, Kroon) in eerste instantie tot de onderwijskunde of de taalkunde gerekend worden? Het antwoord op die vraag wordt, denk ik, in belangrijke mate institutioneel bepaald: welke mensen, welke vakgroepen, in welke instituten houden zich ermee bezig? Vanuit welk perspectief, met welke probleemstelling?

Ik denk dus dat het feitelijke onderzoeksterrein van de moedertaal didactiek niet zozeer bepaald wordt door de affiliatie van de onderzoekers met de taalkunde, c.q. taalkunde of onderwijskunde, als wel door de onderwerpen waar die onderzoekers zich op willen richten, de manier waarop zij die onderwerpen aanpakken, en hun bedoelingen ermee.

1.5

Daarmee kom ik bij een volgend punt: is, c.q. behoort de moedertaal didactiek een *interdiscipline* te zijn? Het antwoord op die vraag heeft enig belang omdat het consequenties heeft voor de relatie van de wetenschappelijke moedertaal didactiek met de wetenschapswereld.

Als ik Ten Brinke goed begrepen heb - maar hij zegt dat niet zo duidelijk - dan is het antwoord ja: als de moedertaal didactiek als wetenschappelijke discipline serieus genomen wil worden, als ze respect wil verwerven in de academische wereld, dan moet duidelijk zijn welke discipline(s) ze als hoofddiscipline(s) beoefent. En in zijn verkenning van het terrein heeft Ten Brinke alleen beoefening van de moedertaal didactiek als monodiscipline kunnen ontwaren.

Ik denk dat Ten Brinke een fout maakt in de manier waarop hij de definitie van interdiscipline, zoals beschreven door Walraven (1975), aanvult.

Volgens Walraven is een discipline een interdiscipline wanneer één of meer disciplines in onderlinge samenwerking en betrokkenheid beoefend worden.

Ten Brinke nu schrijft (Ten Brinke 1985: 50):

"Waar het om gaat zijn de woorden 'betrokken zijn' (10). Volgens Walravens definitie moet daaronder verstaan worden 'actief betrokken zijn', dat wil zeggen dat de tweede, derde, vierde enz. discipline actief beoefend wordt."

En op p. 43 schrijft Ten Brinke:

"In het geval van de moedertaal didactiek betekent dit dat een onderzoeksproject interdisciplinair is als er naast de hoofddiscipline onderwijskunde, die mede de vorm van de subdiscipline vakdidactiek kan hebben, beoefend wordt hetzij een letteren-discipline als (onderwijs)-taalkunde, hetzij een andere sociale hoofddiscipline zoals (onderwijs)-psychologie of (onderwijs)sociologie."

Wat Ten Brinke hier eist is, denk ik, onmogelijk. Ik ken geen enkele wetenschap die aan Ten Brinkes omschrijving van interdisciplinariteit voldoet. Ook de voorbeelden die Walraven van interdisciplines geeft voldoen er niet aan. Walraven schrijft (p.7):

"Zo kunnen we psycho-, socio- en antropolinguïstiek interdisciplines noemen tussen enerzijds de linguïstiek en anderzijds de psychologie, de sociologie en de kulturele antropologie." (p.7)

Maar voor mij is er nog altijd een belangrijk verschil tussen b.v. psycholinguïstiek en taalpsychologie, tussen sociolinguïstiek en taalsociologie, tussen antropolinguïstiek en antropologie. Anders gezegd: de psycholinguïstiek is vooral een bijdrage tot de linguïstiek en in veel mindere mate tot de psychologie. Wel doen de psychologen er verstandig aan kennis te nemen van de verworvenheden van de psycholinguïstiek, en vice versa.

Er is nog een andere reden om in te gaan op de vraag of een vakdidactiek, in dit geval de moedertaaldidactiek een interdiscipline is of dat zou moeten zijn. In zijn bespreking van Daems e.a. (1982) heeft Griffioen (1985, 78-79) erop gewezen dat er kennelijk een soort van consensus bestaat dat een vakdidactiek vanuit onderzoekstheoretisch standpunt als een interdiscipline beschouwd dient te worden. Maar tegelijk wijst hij erop dat auteurs van handboeken moedertaaldidactiek in de praktijk met heel wat vragen blijven zitten: welke vakwetenschappelijke kennis verdient een plaats in het handboek en welke niet? Moet men componenten van het didactische handelen tot de vakdidactiek rekenen of niet? Bij de praktische beoefening van de moedertaaldidactiek, bijvoorbeeld in de lerarenopleiding, bestaat er kennelijk een behoefte om, niet alleen wetenschapstheoretisch maar ook zeer pragmatisch, uit te maken wat men tot de vakdidactiek zal rekenen en wat niet. Ook dan zou ik graag Ten Brinkes begripsbepaling van interdiscipline en monodiscipline willen herzien.

1.6

Ik heb al gezegd dat Ten Brinke het in zijn Spiegel-artikel niet helemaal duidelijk maakt of de moedertaaldidactiek nu een interdiscipline hoort te zijn of niet. Wel stelt hij vast dat het moedertaaldidactisch onderzoek dat hij bekeken heeft, geen interdiscipline is in de betekenis die hij daaraan geeft, maar dat het eerder een monodiscipline is: b.v. een specifieke vorm van onderwijskunde, die gebruik maakt van hulpwetenschappen. Als hulpwetenschappen noemt hij b.v. puberteitspsychologie, onderwijssociologie, neerlandistiek.

Ik denk dat het begrip 'hulpwetenschap' hier wat te losjes gebruikt wordt, en dat voert volgens mij tot verwarring en onduidelijkheid. Ik geloof dat we er verstandig aan doen de notie 'hulpdiscipline' te reserveren voor die wetenschappen die voor het onderzoek dat ons interesseert een instrumentele functie hebben: b.v. statistiek, wiskunde, logica e.d.m..

Daarnaast maakt moedertaal didactisch onderzoek gebruik van kennis uit andere wetenschappen, maar met een totaal andere, duidelijk niet-instrumentele functie. Ik denk b.v. aan de sociologie, de algemene taalkunde, de psycholinguïstiek, de literatuurwetenschap enz. Deze wetenschappen kunnen op twee verschillende manieren een rol spelen in het moedertaal didactisch onderzoek:

- enerzijds als leverancier van mogelijke schoolvakinhouden (met name de neerlandistiek), ook al kunnen die schoolvakinhouden niet zomaar direct uit een van de betrokken wetenschappen naar de school overgeheveld worden;
- anderzijds kunnen inzichten uit deze wetenschappen bouwstenen vormen in de verklaring die een moedertaal didactische theorie opbouwt; of ook kunnen deze inzichten gebruikt worden in het ontwikkelingsonderzoek.

In ieder geval gaat het hier om vormen van toegepaste wetenschap: kennis uit de sociologie, de psychologie, de neerlandistiek enz. wordt gebruikt, d.w.z. toegepast in de moedertaal didactiek. Op die manier zou je de moedertaal didactiek een toegepaste wetenschap kunnen noemen - overigens zou de term 'toepassende wetenschap' adequater zijn. Bekeken vanuit het perspectief van de taalkunde kan je de moedertaal didactiek zodoende o.m. beschouwen als een vorm van toegepaste taalkunde, hoewel ze uiteraard niet alleen toegepaste taalkunde is, maar ook toegepaste leerpsychologie enz. Tegelijk vormt het bestaan van die toegepaste taalkunde een legitimering, naast andere legitimeringen, voor de algemene of theoretische taalkunde. Daarnaast moet duidelijk gemaakt worden dat moedertaal didactiek - of ruimer gesteld: vakdidactiek tout court - geen toegepaste onderwijskunde is. De moedertaal didactiek zelf is een vorm van onderwijskunde, niet een toepassing ervan. Een belangrijke reden om dit duidelijk te stellen is van strategische aard. Het wil me voorkomen dat algemeen onderwijskundigen - althans in België, maar ik stel me voor dat dat in Nederland niet anders is - deze misvatting hanteren om het voor het onderzoek beschikbare geld vooral voor de algemene onderwijskunde te claimen. En ik merk dat beleidsmensen, b.v. bij het ministerie van onderwijs, de genoemde misvatting ook wel eens delen.

Moedertaal didactiek. Een theoretisch en methodisch onderzoek.
Leidsche Verkeerswetenschappelijke Vereniging.
In ontwikkeling, Compline, Muidenborg 1981.

2.

Daarmee ben ik in feite al een tijdje aan het nadenken over de relatie van de moedertaal didactiek tot de wetenschappelijke wereld. De voorstellen van Ten Brinke om respect te verwerven bij de Sociale Wetenschappen en de Letteren lijken me prima. Ik zou er wel een andere consideratie aan toe willen voegen. Wil een nieuwe wetenschap respect verwerven, dan moet vooral duidelijk gemaakt worden dat er aan die wetenschap behoefte bestaat. Als de moedertaal didactiek duidelijk kan maken dat haar onderzoek belangrijk is, b.v. omdat het de oplossing kan leveren voor in de alledaagse werkelijkheid bestaande of als zodanig ervaren problemen, dan zal de moedertaal didactiek respect verwerven, zowel in de academische wereld als in de samenleving. De laatste tijd is weer herhaaldelijk het probleem gesignaleerd van de zgn. gebrekkige taalvaardigheid van jongeren bij het verlaten van de lagere school of van het voortgezet onderwijs. Ik ga daarbij meteen voorbij aan de vaagheid waarmee het probleem door allerlei instanties gesteld wordt. Ik ga ook voorbij aan de waardenoriëntaties die ermee verbonden zijn. Ik wil alleen maar stellen dat de samenleving meent een probleem te ervaren. En het gaat om een probleemveld waarvan redelijkerwijze aangenomen mag worden dat de moedertaal didactiek er oplossingen voor kan aandragen. Ik ben dan ook van oordeel dat de moedertaal didactiek dit probleemveld als thema moet aangrijpen, en zowel ontwikkelingsonderzoek als theorievormend onderzoek in dit verband op touw moet zetten. Als dat onderzoek op niveau gebeurt, en als het bijdraagt tot een betere oplossing van praktijkproblemen (eventueel tot een ontmaskering van sommige problemen als schijnproblemen), dan zal de moedertaal didactiek de zo gewenste status kunnen verwerven, zowel in de samenleving als in het academische milieu.

3.

Tenslotte wil ik nog heel bondig iets zeggen over waardenoriëntaties.

De kwaliteit van het moedertaal onderwijs lijkt velen een belangrijke zaak. De vraag 'wat is goed moedertaal onderwijs?' moet m.i. op twee niveaus tegelijk beantwoord worden:

1. op een filosofisch niveau:

Het gaat daarbij om een keuze tussen verschillende types van onderwijs, afhankelijk van de vraag welke waarden men belangrijk acht: b.v. zelfontplooiing van leerlingen, emancipatie, creatieve mensen, mensen die goed functioneren in het bedrijf of de verdere studie enz.

2. op een pragmatisch niveau:

Hier gaat het om de vraag hoe het moedertaalonderwijs in de praktijk verloopt: wat en hoe leren de leerlingen?

Daarbij moeten we ons realiseren dat een concrete onderwijsmaatregel de operationalisering kan zijn van meer dan één waardenoriëntatie. Zo lijkt Gericht Schrijven mij denkbaar binnen meer dan één waardenoriëntatie.

En verder wil ik nog even kort stil staan bij het fenomeen dat er in onze samenleving geregeld klachten gehoord worden over de kwaliteit van de taalvaardigheid van afgestudeerden, en zodoende over de kwaliteit van het moedertaalonderwijs. Zulke klachten resulteren gemakkelijk in een 'back to basics'-houding. De klachten, en de genoemde reactie berusten uiteraard ook op een bepaalde waardenoriëntatie. Op grond van hun eigen waardenoriëntatie zijn sommige moedertaaldidactici dan wel eens geneigd om die vraag naar de kwaliteit helemaal af te wimpelen. Ik denk dat het, strategisch bekeken, beter is om dergelijke klachten of vragen niet af te wimpelen maar eerder als hefboom aan te grijpen, zoals ik hierboven al betoogd heb.

4. Slotboom

Ik denk dat het een goede zaak is dat we als moedertaaldidactici gaan nadenken over de wetenschappelijke aard en over de status van ons vak. Maar we moeten niet alleen nadenken, maar vooral ook doen. Om te kunnen doen zijn er middelen nodig: mensen en geld. Laten we daarvoor geschikte strategieën bedenken.

Bibliografie

Brinke, J.S. ten, *The complete mother tongue curriculum*.
Wolters-Noordhoff-Longman, Groningen 1976.

Brinke, J.S. ten, De moedertaaldidactiek als wetenschappelijk bedrijf; haar werkterrein en haar disciplinair karakter.
Spiegel 3 (1985), 2, 35-55.

Daems, Fr., J. Pepermans & R. Roger, *Leren leven in taal*. Een moedertaaldidactiek. De Sikkels, Malle 1982.

Griffioen, J., Een Belgische didactiek van het Nederlands.
Spiegel 3 (1985), 1, 67-86.

Schut, B.J.M., Object, doelstelling en werkwijze van de moedertaaldidactiek. Een theoretische oriëntatie. In:
Leidse Werkgroep Moedertaaldidactiek, Moedertaalonderwijs in ontwikkeling, Coutinho, Muidenberg 1982, 13-30.

